Filatelistische elementen
Deel 21: Luchtpost

Luchtpoststukken

'Poststukken' is één van twaalf filatelistische elementen. Onderdeel daarvan zijn luchtpoststukken. Andere onderdelen, zoals scheeps- en treinpost, worden behandeld in andere afleveringen. In deze aflevering komen overigens ook andere filatelistische elementen met betrekking tot luchtpost aan de orde zoals luchtpostzegels, aerogrammen en luchtpoststempels.

Luchtpostbrieven

In de huidige wereldwijde postbezorging is het gebruik van vliegtuigen heel normaal. De eerste succesvolle postvlucht vond plaats in 1911 in India, toen een vlucht was georganiseerd tijdens de opening van een tentoonstelling in Allahabad. Deze ging van Allahabad naar het tien kilometer zuidelijker gelegen Naini en werd gevlogen met een Humber tweedekker. In september 1911 werden officiële luchtpostdiensten opgericht in Denemarken, Engeland, Italië en de Verenigde Staten van Amerika. Op 5 juli 1920 werd de eerste postvlucht van Amsterdam naar Londen uitgevoerd. Nadat het postvervoer begin jaren twintig een enorme vlucht nam, breidde het zich steeds verder uit. In de jaren dertig is bijna elke bestemming per luchtpost bereikbaar, naar verre bestemmingen met veel tussenstops om opnieuw te tanken. In 1937 ging er al drie maal per week een postvliegtuig van Amsterdam naar Nederlands Indië.
Een per luchtpost gestuurde brief kent een afzonderlijk strookje "luchtpost" (*1*), een stempel "luchtpost" (*2*), een ingedrukte zegel en ingedrukte aanduiding "luchtpost" (*3* en *4*), bij portvrijdom alleen een aanduiding "luchtpost" (*5*) e.d. Ook zijn

1

2

3

4

5

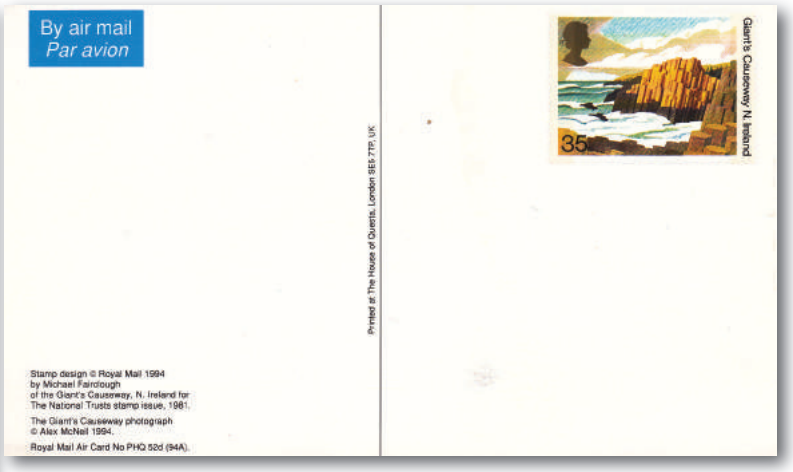

6

luchtpostkaarten (voorgefrankeerde briefkaarten voor luchtpost) door de Post uitgegeven (*6*).
Thematisch kan vaak slechts een postwaardestuk als geheel interessant zijn.

Aerogrammen (luchtpostbladen)

Een luchtpostblad, luchtpostbrief of aerogram wordt uitgegeven door een postdienst en wordt gebruikt om een bericht te schrijven naar het buitenland. Bij een luchtpostblad wordt geen envelop gebruikt. De luchtpostbrief wordt samengevouwen en dichtgeplakt. Doordat een luchtpostblad licht van gewicht is, is de benodigde porto lager dan het geval zou zijn indien een brief met envelop zou worden verstuurd. Bijlagen, zoals een vervolgblad, zijn niet toegestaan. Een thematisch mogelijk bruikbaar luchtpostblad heeft een ingedrukte zegel en is dus een postwaardestuk (*7*). Luchtpostbladen die niet zijn voorzien van een postzegelbeeld, maar waarop een postzegel moeten worden geplakt, zijn vergelijkbaar met een 'gewone' brief (*8*).

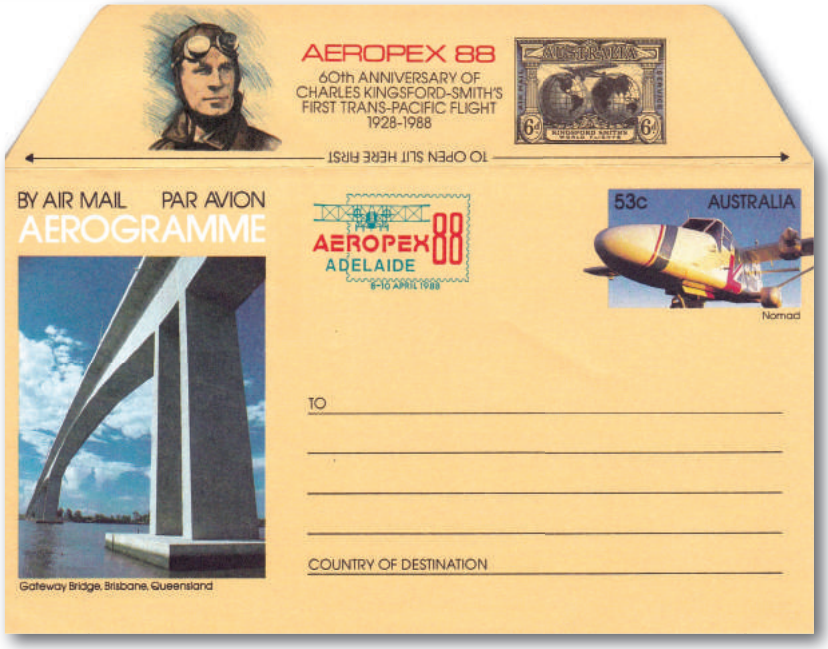

7

Luchtpoststempels

Voor de uitvinding van het vliegtuig een feit was, werd op bescheiden schaal gebruik gemaakt van **ballonpost**. Een ballon is moeilijk te besturen en kan niet elke gewenste richting inslaan en was voor postvervoer eigenlijk ongeschikt. Toch werd de ballon gebruikt om, zoals bij het beleg van Parijs in 1870, post te vervoeren. In de moderne tijd is ballonpost in feite altijd 'filatelistisch' maakwerk (*9*).

9

8

Als een bepaald traject voor het eerst per vliegtuig wordt overbrugd, wordt daarvoor veelal een speciaal poststuk gemaakt, een eerstevlucht-envelop. Vaak krijgt de post die met zo'n vlucht meegaat een bijzonder stempel. Het bijzondere stempel ter ontwaarding van de postzegel kan thematisch zeker wel bruikbaar zijn (*10*). Het thematische gebruik van nevenstempels (*11*), in feite zijnde stempels van particuliere aard, moet worden ontraden.
Een bijzondere vorm van scheepspost dan wel luchtpost is 'katapultpost'. Die speelde in de tijd dat non-stop trans-Atlantische vluchten nog niet mogelijk waren. Vanaf eind jaren twintig van mei tot september werd met de katapultvlucht van het zich aan boord van de stoomschepen 'Europa' en 'Bremen' bevindende vliegtuig vervoerd (*12*). Ook werd post door de Lufthansa vervoerd op de lijn Stuttgart-Brazilië via het 'drijvende eiland' 'Westfalen'. Men vloog toen eerst naar de meest westelijke punt van Afrika en stak dan over naar Brazilië met een watervliegtuig. Halverwege de oceaan landde het vliegtuig naast een bevoorradingsschip en het werd na het tanken met een katapult richting Brazilië geschoten.
Eerder dan vliegtuigen, die een non-stopoversteek niet haalden, ging er al in 1924 een zeppelin naar Amerika. De zeppelin werd ook ingezet voor promotiedoeleinden door trips naar veel Europese landen. Ook bij deze reizen werd post meegenomen. Deze 'zeppelinpost' kreeg bijzondere nevenstempels (*13*).
In de tijd dat luchtpost nog iets bijzonders was, werden door de lucht vervoerde brieven bij aankomst vaak van een bijzonder merkteken voorzien. Bekend is het Nederlandse 'propellerstempel' dat in de jaren 1928/30 in o.a. Rotterdam is gebruikt (*14*).
Speciale stempels worden geplaatst bij vluchten met speciale vliegtuigen zoals helikoptervluchten (*15*), bij parachutesprongen, op post verstuurd

10

11

12

13

14

15

16

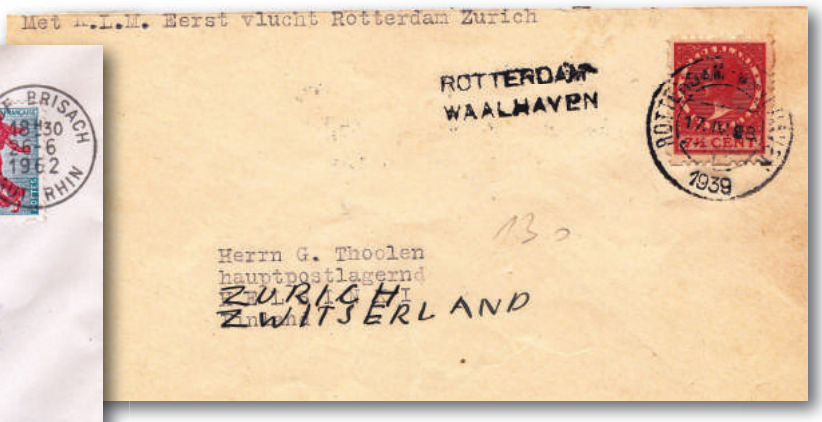

17

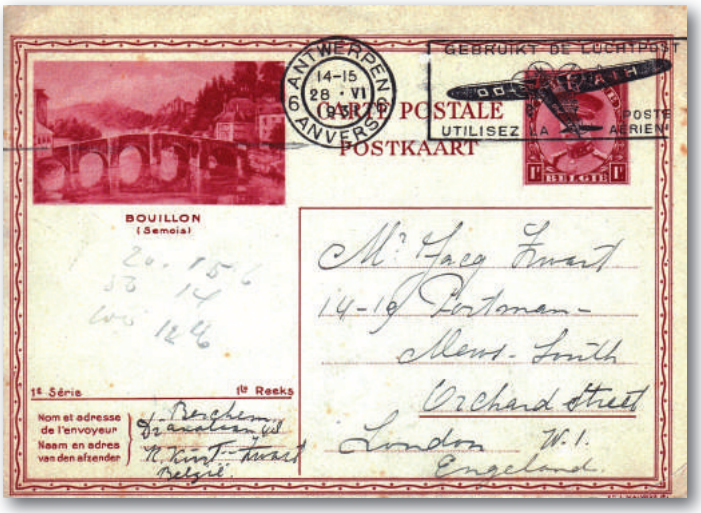

18

19

20

21

22

23

per raket of meegenomen bij ruimtevaartvluchten (*16*), e.d. Veelal betreft het hier voor thematisch gebruik te ontraden nevenstempels.
Op poststukken kunnen ook stempels van luchthavens zijn vermeld. Dit zijn veelal postkantoorstempels (*17*).
Op gewone poststukken zien we ook regelmatig machinestempels van de Post die de luchtpost, de luchtvaart of de nationale luchtvaartmaatschappij promoten (*18*).

Luchtpostzegels

Toen de luchtvaart werkelijk zakelijke post ging vervoeren, kwamen er speciale luchtpostzegels voor luchtpostbrieven. Er zijn vele varianten voor gebruik van deze zegels, ook wat betreft de (slechts) zestien uitgegeven luchtpostzegels.
Alleen geldig als betaling van het extra luchtrecht, werden de eerste Nederlandse luchtpostzegels uitgegeven van 1 mei 1921 tot 1 juni 1922.
Vanaf februari 1923 werden deze zegels opnieuw verkrijgbaar gesteld, nu voor algemeen postgebruik (*19*).
Later konden ook gewone postzegels worden gebruikt om het porto van luchtpostzendingen te betalen.
Geldig voor gewone frankering en luchtrecht gezamenlijk zijn de zegels van afbeelding *20*.
Geldig voor bijzondere vluchten, maar niet voor frankering, zijn die van afbeelding *21*.
Ook hebben particuliere maatschappijen van de postadministraties het recht gekregen zegels uit te geven waarmee het luchtrecht moest worden voldaan, bijvoorbeeld in Engeland in 1933 de 3d zegels van de Great Western Railway Co's Airmail Service (*22*). Hoewel particulier, thematisch bruikbaar.

Heel bijzondere luchtpostzegels werden uitgegeven door Columbia. Om het aldaar verschuldigde luchtrecht te innen op brieven uit het buitenland, werden die zegels in het buitenland verkocht, voorzien van een speciale opdruk die de landsnaam vermeldde; voor Nederland de H. Ze werden o.a. door de KLM verkocht (*23*).

Ter beperking van de hoeveelheid veldpost die per vliegtuig moest worden vervoerd, heeft het Duitse leger luchtveldpostzegels uitgegeven; alleen brieven met zo'n zegel mochten per luchtpost worden vervoerd.
In 1944/45 maakten de Duitse troepen op de laatst bezette eilanden in de Middellandse Zee gebruik van luchtpostzegels met de tekst *Inselpost* (schaars!).

Luchtpostetiketten

In 1926 kwamen in Nederland de eerste door de Post verstrekte luchtpostetiketten, geel met zwarte tekst. Sinds 1929 zijn de luchtpostetiketten, op voorschrift van de UPU, blauw. Behalve door de Post uitgegeven etiketten bestaan ook particulier uitgegeven etiketten, bijvoorbeeld door luchtvaartmaatschappijen.

Tot slot

Zeer veel informatie over de geregelde luchtpostverbindingen is te vinden in de verschillende delen van de 'Luchtvaart en Luchtpost encyclopedie' van J.L.C.M. TSchroots en H.H.C. TSchroots-Boer. <